

Бутузова Л.П.

Аспірантка кафедри теорії та методики
практичної психології ПДПУ ім.К.Д.Ушинського

СПЕЦИФІКА ОСОБИСТІСНИХ СТАВЛЕНЬ ПІДЛІТКІВ ДО НЕБЕЗПЕКИ УРАЖЕННЯ ВІЛ.

Сучасна ситуація в Україні засвідчує, що однією з уразливих до інфікування ВІЛ групою є молодь та підлітки, що обумовлено неадекватним сприйняттям ними цієї небезпеки. Саме тому постає необхідність вивчення психологічних механізмів та детермінант становлення у підлітків стратегій безпечної поведінки. Важливою передумовою таких форм поведінки є наявність адекватного особистісного ставлення до небезпеки ураження ВІЛ.

Аналіз літературних джерел показав, що ставлення до небезпеки та сприйняття ризику є однією із складних і малодосліджених проблем. Це обумовлено тим, що ставлення до небезпеки та сприйняття ризику детермінується багатьма взаємопов'язаними чинниками, а самі дефініції ризик та небезпека неоднозначно трактуються різними авторами А.П.Альгін (1989), І.В.Гришаєва (1998), М.А.Котик (1981), А.І.Мечитов (1990), В.А.Ойгензихт (1972), С.Б.Ребрик (1990), Г.М.Солнцева (1999), Чебикін О.Я. (1995) та ін..

З огляду на психологічні перетворення (Божович Л.І., 1972), Кон І.С., 1980, Крайг Г., 2000, Реан А.А., 2003 та ін.), які відбуваються у підлітковому віці (в першу чергу особливості психосексуального розвитку та підвищена схильність до ризику) , та враховуючи частоту потрапляння підлітків у небезпечні ситуації, проблема вивчення особистісних ставлень підлітків до небезпеки ураження ВІЛ статевим шляхом набуває особливої гостроти.

Враховуючи актуальність проблеми, її недостатню розробку, у своєму дослідженні ми поставили за мету розкрити специфіку особистісних ставлень підлітків до небезпеки ураження ВІЛ статевим шляхом. При цьому ми виходили із гіпотези про те, що ставлення до небезпеки ураження ВІЛ детермінується двома групами факторів: об'єктивними та суб'єктивними у їх тісному взаємозв'язку. Важливим в цьому зв'язку є систематизація та психологічний аналіз ризикованих та небезпечних щодо ураження ВІЛ ситуацій та розкриття психологічних особливостей ставлення до них в підлітковому віці.

Для досягнення цієї мети нами були поставлені наступні завдання:

- по-перше, уточнити психологічну сутність феномену особистісного ставлення до небезпеки ;
- по-друге, узагальнити та систематизувати небезпечні та ризиковані у відношенні ураження ВІЛ ситуацій;
- по-третє, визначити фактори особистісного ставлення підлітків до небезпеки ураження ВІЛ.
- по-четверте, встановити типологічні особливості особистісних ставлень підлітків до небезпеки ураження ВІЛ статевим шляхом.

З метою розв'язання перших трьох завдань було проведено теоретичний аналіз проблеми ставлення до небезпеки.

В рамках першого завдання аналіз наукової літератури засвідчив важливість актуалізації категорії ставлення, яка активно розроблялася В.М. Мясіщевим та його послідовниками [1]. Основне положення "психологии отношений" полягає в тому, що особистість, психіка і свідомість людини в кожен даний момент представляє єдність відображення об'єктивної дійсності і ставлення людини до неї. Під терміном ставлення, слідом за Мясіщевим В.М, ми будемо розуміти індивідуальні, вибіркові, свідомі зв'язки особистості з різними

сторонами об'єктивної дійсності. Ставлення обов'язково передбачає наявність суб'єкта та об'єкта [1,с.16]. В нашому випадку йдеться про ставлення особистості до небезпеки. Тоді виникає питання про зміст поняття небезпека як об'єкту ставлення. В першому наближенні визначимо це поняття як можливість настання негативних наслідків, загрозу їх настання. За В.М.Мясіщевим поняття ставлення передбачає наявність трьох аспектів – пізнавального, вольового та емоційного [1,с.20]. Система ставлень визначається усією історією розвитку людини, вона виражає її особистий досвід та внутрішньо визначає її дії та переживання.

Проаналізувавши роботи як вітчизняних (А.П.Альгін, 1989, Вдовіченко О.В., 2003, І.В.Гришаєва, 1998, М.А.Котик, 1981, А.І.Мечитов, 1990, В.О.Ойгензихт, 1972, С.Б.Ребрик, 1990, Г.М.Солнцева, 1999, Чебикін О.Я., 1995 та ін.), так і зарубіжних авторів (N.D.Weinstein, 1982, S.C. Kalighman, 1992, R. Prochaska, 1990, M.M. Dolicini, J.A. Catania, 1996 та ін.), звертає на себе увагу той факт, що феномен ставлення особистості до небезпеки, зокрема сприйняття небезпеки та ризику, розглядається в контексті вивчення проблем ризику та безпеки у їх взаємозв'язку. У цих та інших роботах спостерігається не лише неоднозначність, але й часто взаємовиключеність підходів до розуміння суті поняття ризик. А тому й поняття сприйняття небезпеки та ризику може нести різне змістовне навантаження, залежно від контексту вжитку. З метою уникнення розбіжностей в тлумаченні основних понять та термінів, що мають відношення до предмету нашого дослідження, як то ризик, небезпека, особистісні ставлення до небезпеки, сприйняття небезпеки та ризику, небезпечні ситуації та ситуації ризику, уточнимо їх зміст.

В сучасній психологічній науці немає загальноприйнятого чи погодженого визначення предметної області поняття „ризик”, його концептуального та операціонального змісту. У спеціальних роботах [2,3,5,7 та ін.], присвячених вивченню феномена ризику, можна виділити декілька підходів до розуміння його суті.

В основі першого підходу лежить розуміння ризику як ситуативної характеристики діяльності, що полягає у невизначеності її завершення та можливих несприятливих наслідках у разі неуспіху (А.П.Альгін (1989), А.А.Дагаєв (1985), В.Лебедева (1987), В.А.Петровський (1977) та ін.). В рамках другого підходу спеціалісти (В.А.Абчук (1999), М.С.Грінберг (1963), С.І.Комов (1980), Д.М.Назаров (1982) та ін.) вважають, що ризик це спосіб дій у неясній, невизначеній обстановці. В рамках третього підходу ризик ототожнюється з припустимою вдачею, сприятливим завершенням (Абчук В.А. (1999), В.А.Бункін (1987), М.Коган (1973), В.В.Черкасов (1996) та ін.).

Окремі дослідники (М.С.Малеїн (1971), В.В.Ойгензіхт (1972), А.І.Омельченко (1955), В.І.Серебровський (1927), А.А.Собчак (1968), О.А.Черникова (1980) та ін.) розглядають ризик як можливу невдачу, небезпеку, матеріальних чи інших втрат, які можуть настати в результаті втілення в життя обраного рішення. Ряд авторів (М.С.Грінберг (1963), В.І.Серебровський (1927), А.А.Собчак (1968), О.А.Черникова (1980)), ризик ототожнюють з поняттям небезпека. На зв'язок у етимології цих термінів вказує А.П.Альгін [2, с.17]. В той же час відомо, що небезпека – це об'єктивна категорія, яка реально існує поза свідомістю людини і проявляється незалежно від її волі. О.В.Вдовіченко, розглядаючи небезпеку як об'єктивну категорію, під ризиком розуміє “інтегральну властивість особистості, яка ґрунтується на емоційно-вольових, інтелектуальних та інших ознаках і внаслідок яких людина потрапляє до

небезпечних ситуацій та прагне з них вийти” [3,с.4]. За своєю психологічною суттю безпеку, як правило, пов'язують з можливістю настання шкідливих наслідків, загрозою їх настання. Звичайно, ризик – це певною мірою і загроза, і безпека невинних наслідків. Однак безпека – це не ризик, вона існує сама по собі і до певного моменту не пов'язана з ризиком. Безпеку можна визначити як можливість настання шкідливих наслідків, загрозу їх настання.

Таким чином, - безпека і загроза - це тотожні поняття, які визначаються як можливість, ймовірність настання невинних наслідків (шкідливого результату), перетворення даної можливості у дійсність. Цілком очевидно, що окремі автори, визначаючи і безпеку, і загрозу як ризик, припускаються помилки, оскільки знак рівності між цими поняттями не можна ставити. Ризик – це не створення безпеки, а лише припущення, усвідомлення її. Оскільки безпека не завжди усвідомлюється суб'єктом, співвідноситься ним з власним буттям, то у своїй роботі ми визначатимемо ризик як ситуативну характеристику діяльності і з огляду на це вважаємо за доцільне розглядати особливості особистісних ставлень до безпеки негативних наслідків (у нашій роботі – до безпеки ураження ВІЛ), або іншими словами ставлення до ймовірності, можливості настання негативних наслідків.

Поняття особистісне ставлення до безпеки, на нашу думку, тісно пов'язане зі сприйняттям безпеки, та включає оцінку ймовірності настання небажаних наслідків (когнітивний компонент), занепокоєння з приводу можливості їх настання (емоційний компонент) та власного контролю над ситуацією уникнення безпеки [4]. Різні сторони сприйняття безпеки визначають характер ставлення індивіда до тієї чи іншої безпеки. Лише за умови усвідомлення безпеки, її подальшого співвіднесення з власним буттям у людини виробляється певне

ставлення до неї. Тому у своїй роботі під особистісним ставленням індивіда до небезпеки ми розуміємо емоційне сприйняття загрози, яке переломлюється крізь призму оцінки ймовірності настання негативних наслідків та можливості контролю над ситуацією.

Вивчаючи феномен ставлення до небезпеки актуальним є звернення до дефініції «соціальна ситуація», оскільки значення факторів ситуації у розвитку та проявах психічного визнано майже усіма підходами, які намагаються пояснити поведінку людини [5]. У дослідженнях Д.Магнуссона, У.Томаса, Х.Хекхаузена та ін. [5] зроблено акцент на важливості досліджень особливостей сприйняття індивідом ситуації для пояснення його поведінки. Так, У.Томас в основу формулювання методологічного концепту «визначення ситуації» поклав тезу про те, що поведінку людини можна адекватно пояснити лише за допомогою розуміння суб'єктивного значення ситуації для даного індивіда [5, с.10].

Вирішуючи завдання узагальнення та систематизації небезпечних ситуацій зазначимо, що усі ситуації, що потенційно можуть мати негативне завершення, можна розділити на два класи: перший – ті ситуації, завершення яких може бути несприятливим для суб'єкта, але безпосередньо не залежить від нього і не визначається його актуальними діями, - *небезпечні ситуації*; другий – ситуації, завершення яких напряду залежить від дій людини, визначається її рішенням та актуальною дією, - *ситуації ризику*. При такому розподілі всі ситуації, де діють природні сили, можуть виявитися небезпечними, якщо є підстави для прогнозування несприятливого чи катастрофічного наслідку (наприклад, виверження вулкану, розрив нафтопроводу, повінь). Ситуації ризику виникають лише тоді, коли з'являється суб'єкт, що діє в цій ситуації. При цьому слід відмітити, що ситуація ризику може виявитися небезпечною, якщо суб'єкт вимушений діяти у ній, але

небезпечна ситуація не обов'язково є ризикованою. Ризик у його чистому вигляді ще не пов'язаний з безпекою. Для різних суб'єктів, що діють в одних і тих же умовах, ситуація може виявитися різною – ризикованою для одного і не ризикованою для іншого. Ризик в цьому випадку можна визначити як можливість не отримати бажаний результат в актуальній діяльності [6].

Ситуації, які несуть у собі загрозу інфікування ВІЛ, можна охарактеризувати як ризиковані, і хоча їх завершення може бути несприятливим для суб'єкта, який у них потрапив, але воно безпосередньо залежить від нього і визначається його актуальними діями.

Ризикованими ситуаціями у відношенні ураження ВІЛ є: вступ у проникаючі сексуальні стосунки; вживання ін'єкційних наркотиків; медичні процедури, пов'язані з переливанням крові, пресадкою органів, наданням стоматологічної допомоги тощо; нанесення татуювання, пірсінг. Однак, на певному етапі, при поєднанні окремих умов та обставин, ризиковані ситуації можуть перейти у розряд небезпечних, коли суб'єкт вимушений діяти у них і їх завершення перестає бути залежним від дій та рішень суб'єкта. До *небезпечних ситуацій* відносно ураження ВІЛ можна віднести: вимушений вступ у проникаючі сексуальні стосунки без використання презеративу (або його невміле використання); вживання ін'єкційних наркотиків за допомогою чужого нестерильного інструментарію при захворюванні на наркоманію; медичні процедури, пов'язані з переливанням неперевіреної донорської крові або пересадки органів; використання нестерильних медичних інструментів при нанесенні татуювання, проколюванні шкірних покривів для пірсінгу (при неможливості проконтролювати обробку інструментів) тощо.

Описані вище ризиковані та небезпечні ситуації характеризують об'єктивну сторону уразливості суб'єкта до інфікування ВІЛ. Однак, важливе значення мають власне психологічні, суб'єктивні фактори, які обумовлюють потрапляння суб'єкта у ті чи інші небезпечні та ризиковані ситуації. Саме ці фактори визначають поведінкові стратегії підлітка у ризикованих ситуаціях і потребують детального аналізу.

Поведінка підлітка в ризикованих ситуаціях визначається рядом психологічних факторів [7,8,9 та ін.]: значимість успіху чи неуспіху майбутньої дії; особливості особистісного ставлення суб'єкта до небезпеки; суб'єктивна оцінка затрат на досягнення бажаного результату; рівень поінформованості; індивідуально-особистісні особливості суб'єкта (в першу чергу схильність до ризику).

Серед причин ризикованої поведінки в підлітковому віці психологи вказують на наступні: неусвідомлення ступеню ризику власної поведінки (Г.Крайг, 2002); недостатня поінформованість та індіферентність стосовно додаткової інформації (Buysse A., 1996); оптимістичне сприйняття загрози (І.В.Гришаєва, 1998); залежність від референтних друзів - наміри та поведінка, пов'язані з вищим ризиком, більш характерні для підлітків з високим ступенем залежності від референтних друзів. (Rodden P., 1996, Crawford J. 1992); недооцінка можливості сумного результату, тобто уявлення про власну невразливість.(Elkind D., 1967, Weinstein N.D., 1984).

При вирішенні третього завдання було проведено дослідження, в результаті якого виділено 2 групи факторів, що визначають ставлення до небезпеки ураження ВІЛ. До першої групи – *об'єктивні фактори* – нами віднесено наступні: рівень поінформованості з різних аспектів проблем ВІЛ/СНІДу (дефіцит інформації та її надлишок); наявність відповідного попереднього досвіду (статевого життя та характеристик сексуальної

поведінки; ін'єкційного вживання наркотиків; тестування на наявність вірусу; медичних процедур, пов'язаних з донорством, переливанням крові; нанесення татуювання та пірсінгу). Друга група - *суб'єктивні фактори* – включає наступні: мотивація вступу у сексуальні стосунки та значущість наслідків; добровільність чи можливість вільного вибору; можливість контролювання ситуації; рівень усвідомлення небезпеки; ставлення до різних сторін проблеми ВІЛ/СНІДу (до вибіковності, вірусоносіїв, уразливих груп тощо); ставлення до власної безпеки та наявність мотивації на захист власного здоров'я; характеристики суб'єкта, що оцінює ризик (стать, вік, освіта, спосіб життя, емоційний настрій, установки стосовно статевої поведінки, емоційна зрілість, особистісні якості та ін.).

З метою розкриття психологічних особливостей особистісних ставлень підлітків до небезпеки ураження ВІЛ статевим шляхом було проведено дослідження серед 13-17-річних підлітків, яке проводилося в 2 етапи і носило анонімний характер. Для вивчення різних сторін особистісних ставлень підлітків до небезпеки ураження ВІЛ було використано шкали оцінок когнітивного та емоційного сприйняття загрози ураження ВІЛ (М.М.Dolcini, J.A.Catania) та контролю ситуації (Т.W.van der Velde), шкали статевоспецифічних оцінок ситуативно-мотиваційного сприйняття небезпеки ураження ВІЛ статевим шляхом; опитувальник “ВІЛ/СНІД, шляхи передачі та засоби запобігання” (І.В.Гришаєва), анкету, що містила питання про ставлення до різних аспектів проблеми ВІЛ/СНІДу. Всього було діагностовано 35 показників, які презентують особливості особистісного ставлення до небезпеки ураження ВІЛ та 72 показника, які характеризують особистісні характеристики та поведінкові установки респондентів.

У констатуючому експерименті брали участь 247 респондентів молодшого та старшого підліткового віку, серед яких школярів 13-14 років – 99, 15-17 років - 148 . Базою дослідження виступили ЗОШ № 21, 25, 26 та 34 м.Житомира. Емпіричною основою теоретичного аналізу проблеми стало порівняння результатів, одержаних за різними методиками від молодших та старших підлітків різної статі з різними типами ставлення до небезпеки ураження ВІЛ статевим шляхом.

Не відкидаючи важливості детального аналізу всього спектру особливостей особистісних ставлень до небезпеки, у даній роботі представимо лише результати аналізу розбіжностей між показниками сприйняття небезпеки між респондентами, віднесеними до трьох типів ставлення до загрози ураження ВІЛ у кожній статево-віковій групі.

Аналіз отриманих експериментальних даних показав, що по первинних даних, середніх значеннях та достовірних розбіжностях кожен із чотирьох груп, виділених на основі статево-вікової ознаки, можна також диференціювати по показниках, що характеризують тип ставлення до небезпеки ураження ВІЛ. Даний поділ дозволяє диференціювати вибірку кожної з цих груп ще на три підгрупи: 1-ий тип - підлітки з безумовно-тривожним ставленням до небезпеки ураження ВІЛ, 2-ий тип – підлітки з відносно занепокоєним ставленням до даної небезпеки та 3-ій тип – підлітки з достатньо байдужим ставленням до такої загрози.

В основу такої диференціації ставлень до небезпеки було покладено відмінності в оцінці підлітків власного ризику інфікування ВІЛ, зокрема в оцінці ймовірності настання такої загрози та занепокоєння з приводу даної небезпеки. Для підлітків першого типу характерними є високі значення показника, який презентує оцінку ймовірності такої загрози для себе та показника, який виражає оцінку

занепокоєності щодо можливості потрапляння у небезпечні ситуації, які можуть призвести до інфікування вірусом СНІДу.

Підлітків, яких було віднесено до таких, яким притаманне відносно занепокоєне ставлення до безпеки інфікування, характеризують високі значення показника оцінки власної занепокоєності, проте відносно невисокі значення показника, який представляє оцінку ймовірності власного ризику інфікування ВІЛ .

Третій тип підлітків з достатньо байдужим ставленням до безпеки ураження ВІЛ представлений низькими оцінками ймовірності настання такої безпеки та тривожності з даного приводу .

Теоретично виділена група підлітків, яким характерно високо оцінювати ймовірність безпеки та, водночас, не проявляти занепокоєності з даного приводу не дістала експериментального підтвердження, оскільки таких підлітків виявилась статистично не значима кількість (9 чоловік). Тому цих підлітків було віднесено до трьох вищеописаних груп.

Гіпотетично виділені групи за даним показником підтверджуються як первинними даними, так і достовірними розбіжностями. Аналізуючи первинні дані слід зазначити, що в усій вибірковій сукупності найбільшу кількість становлять підлітки, віднесені до безумовно тривожних, що становить 44,9%, 32,8% - відносно занепокоєних та 22,3% - достатньо байдужих підлітків. В цілому, дана тенденція переважання кількості підлітків першого типу зберігається і в окремо диференційованих групах, виділених на основі статевої та вікової ознак. Так, в групі молодших підлітків співвідношення кількості респондентів кожного типу становило 50,5%, 24,2%, 25,3%; в групі старших підлітків – 41,2%, 38,5% та 20,3% відповідно. Як бачимо, серед молодших підлітків, порівняно з старшими, більше таких, яким притаманне безумовно

тривожне та достатньо байдуже ставлення до небезпеки ураження ВІЛ, що може свідчити про більшу схильність перших до категоричних оцінок у ставленні до небезпеки: або вкрай песимістичних, або оптимістичних.

Схожу тенденція відбувається і в групах підлітків чоловічої та жіночої статі: чоловіків 1 типу – 48,1%, 2 типу – 27,7%, 3 типу – 24,2%; жінок – 42,4%, 36,7% та 20,9 відповідно. Представленість кількості респондентів кожного з трьох типів ставлення до небезпеки ураження ВІЛ у кожній з статево-вікових підгруп подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл кількості респондентів з різними типами ставлення до небезпеки ураження ВІЛ

	Молодші підл. чол.статі	Молодші підл. жін. статі	Старші підлітки чол. статі	Старші підлітки жін. статі
1 тип безумовно- тривожне ставлення	53%	47,7%	43,4%	40%
2 тип відносно- занепокоєне ставлення	18%	31,8%	37,7%	39%
3 тип достатньо байдуже ставлення	29%	20,5%	18,9%	21%

Аналіз отриманих результатів засвідчив наявність статистично достовірних розбіжностей між середніми значеннями показників сприйняття небезпеки як у групах хлопчиків молодшого та старшого підліткового віку, так і дівчаток цього віку з різними типами ставлень до небезпеки ураження ВІЛ. Окрім статистично достовірних розбіжностей у значеннях показників, які репрезентують тип ставлення респондентів до небезпеки інфікування вірусом СНІДу, знайшли прояв розбіжності в їх оцінці ймовірності та прогнозуванні занепокоєності щодо такої

небезпеки інших підлітків. Так, наприклад, хлопчики 13-14 років з безумовно тривожним типом ставлення до небезпеки інфікування ВІЛ достовірно вище оцінювали ймовірність такої небезпеки як для себе ($t = 6,84; p < 0,001$ та $t = 5,84; p < 0,001$) так і для іншої середньостатистичної особи їх віку ($t = 3,13; p < 0,001$ та $t = 3,66; p < 0,001$), порівняно з підлітками із відносно занепокоєним та достатньо байдужим ставленням до названої небезпеки. Аналогічна тенденція спостерігається і в групах хлопчиків старших підлітків та дівчаток молодшого та старшого підліткового віку. Що стосується достовірних розбіжностей в оцінках занепокоєності можливістю настання такої небезпеки, то є логічним, що респонденти усіх чотирьох груп (дівчаток і хлопчиків молодшого і старшого підліткового віку), яких було віднесено до достатньо байдужого типу, її оцінювали нижче як для себе, так і для своїх ровесників, порівняно з підлітками з безумовно-тривожним та достатньо занепокоєним типом ставлення до небезпеки ураження ВІЛ. Додатково слід вказати на наявність достовірних розбіжностей в оцінці власної занепокоєності щодо ураження ВІЛ старших підлітків чоловічої статі з безумовно тривожним та достатньо тривожним типом ставлення до такої небезпеки, яка виявилася достовірно вищою у перших, порівняно з другими ($t = 2,08; p < 0,04$). Респондентки цього ж віку, віднесені до достатньо тривожного типу, достовірно вище оцінили ймовірність небезпеки ураження ВІЛ для своїх ровесників, у порівнянні з респондентками достатньо байдужого типу ($t = 2,43; p < 0,02$).

Таким чином, підсумовуючи результати виконаного дослідження, можна зробити наступні висновки:

1. Визначено, що особистісне ставлення до небезпеки розглядається більшістю дослідників в контексті розгляду понять ризик, сприйняття ризику, небезпечні та ризиковані ситуації. Показано, що особистісне

ставлення до небезпеки розглядається як емоційне сприйняття загрози, яке переломлюється крізь призму оцінки ймовірності настання негативних наслідків та можливості контролю над ситуацією.

2. Уточнено поняття ситуації ризику та небезпечні ситуації. Узагальнено та систематизовано небезпечні та ризиковані у відношенні ураження ВІЛ ситуації в підлітковому віці.
3. Виділено фактори становлення особистісних ставлень підлітків до небезпеки ураження ВІЛ та представлено перелік найбільш істотних із них. Показано, що ставлення до небезпеки ураження ВІЛ може бути обумовлено як зовнішніми, так і внутрішніми факторами.
4. Встановлено, що підлітковий вік є найбільш сензитивний для формування адекватного ставлення до небезпеки ураження ВІЛ завдяки особистісним перетворенням та розвитку самосвідомості в цьому віці, що повинно стати предметом спеціального дослідження.
5. Виділено три типи ставлення підлітків до небезпеки ураження ВІЛ, які мають свою специфіку в залежності від віку (молодший чи старший підлітковий) та статі.

Подальше дослідження особистісних ставлень підлітків до небезпеки ураження ВІЛ має спрямовуватись у площину вивчення факторів їх становлення.

1. Мясищев В.Н. Психология отношений. – М.: Изд-во Институт практической психологии, 1995. – 356 с.
2. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни. – М.: Мысль, 1989. – 187с.
3. Вдовіченко О.В. Проявта корекція ризику у студентів, які навчаються за різними освітньо-професійними програмами. Автореф. дисер...канд.психол.наук. – Х., 2003.-16с.

4. Гришаєва І.В. Статевоспецифічні особливості психологічних факторів ризику інфікування ВІЛ/СНІДом. Автореф. дисер... канд. психол. наук.-К., 1998.- 17с.
5. Психология социальных ситуаций / Сост. И общая редакция Н.В.Гришиной. – СПб.: Питер, 2001. – 416с.
6. Котик М.А. Психология и безопасность. – 3-е изд., испр. и доп. – Таллин: Валгус, 1989. – 447с.
7. Крайг Г. Психология развития. СПб, 2001.- 992с.- С.623-625.
8. Петровський В.А. Активність суб'єкта в умовах ризику. Автореф. дис... канд. психол. наук – М., 1977.- 18с.
9. Божович Л.И. Изучение мотивации поведения детей и подростков. – М.: Педагогика, 1972.

В статье рассматривается специфика личностных отношений подростков к опасности инфицирования ВИЧ половым путем. Систематизировано опасные и рискованные в отношении ВИЧ ситуации. Представлено перечень факторов, определяющих личностное отношение подростков к риску заражения ВИЧ половым путем.

In the article the specific of the personal relations of the teenagers to danger HIV infection by a sexual way is considered. Dangerous and risky relation HIV situation is systematized. The list of the factors determining personal relation of the teenagers to risk of HIV infection by a sexual way is submitted.